

Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının və əruz nəzəriyyəsinin inkişafında silinməz iz qoymuş alimlərdən biri olan Əkrəm Cəfərin anadan olmasının 120 ili tamam olur. Onun həyatı və elmi fəaliyyəti Azərbaycanın elmi və mədəni inkişaf yolunun, milli təfəkkürün formalaşma tarixinin mühüm səhifələrindən biridir. Əkrəm Cəfər 1905-ci ildə İsmayilli rayonunun Lahıc kəndində dünyaya göz açıb. Onun ilk təhsilini mollaxanada alması, daha sonra yeni üsullu məktəbdə oxuması XX əsrin əvvəllərində Şərq ənənəçiliyi ilə Qərb modernizmi arasında gedən maarifləndirici mübarizənin təcəssümüdür. Bu, onun elmi dünyagörüşünün təməlindəki tarazlığı, həm klassik ədəbiyyata sadıqlığı, həm də müasir elmi metodlara bağlılığı izah edir.

Əruzşünas alimin mənəvi ucalığı

1920-ci illərdə Bakıya gələn Əkrəm Cəfər "Darülmüəllimin"də təhsil alır və paralel olaraq "Maarif və mədəniyyət", "Şərq qadını" kimi dövrün maarifçi jurnallarında çıxış edir. Bu, onun təkcə filoloq və əruzşünas deyil, həm də sözə və poetik ifadəyə dərin marağı olan bir ədib kimi yetişməkdə olduğunu göstərir. Gənc Əkrəmin bu dövr fəaliyyəti, əslində onun elminin poeziya ilə vəhdət təşkil etdiyini, elmi düşüncəsinə bədii-estetik çalarlar qatdığını ortaya qoyur.

Əkrəm Cəfərin 1929-cu ildə Moskva Dövlət Universitetinə daxil olması təkcə milli deyil, həm də sovet məkanında nüfuzlu bir alimin yetişməsi idi. Hər azərbaycanlı türkoloqa nəsis olmayan bu imkan onun bilik, zəhmət və istedadının nəticəsi idi. 1934-cü ildə aspiranturanı başa vuran Ə.Cəfər elə o illərdə elmi-pedaqoji bacarığına görə SSRİ hakimiyyət dairələrinin diqqətini çəkir. Kremldə işləməyə dəvət olunması onun elmi səviyyəsinin və dövlətə olan siyasi etimadın göstəricisi kimi qiymətləndirilə bilər.

1923-cü ildən 1931-ci ilə qədər Ə.Cəfər əsasən mətbuatda şeirləri ilə çıxış etmişdir. "Bir xəyal", "Rəsmin", "Çadralı qadın", "Şərq qadını və işıq", "Gələcəyə", "Şeir", "Zövq içində təhəssür", "Burjuv dilənçi", "Lokomotiv", "Böyük şəhər", "Hüseyn Cavidə açıq məktub" və s. şeirlərdə o dövrün müəyyən əhval-ruhiyyəsi hiss olunur. O, sö-

zün zahiri bədii cazibəsindən çox, onun dərin qatlarına, formalarına, ritmik qanunauyğunluqlarına maraq göstərirdi. Ədəbi-estetik zövqü, poetik duyumu yüksək olsa da Əkrəm Cəfər poeziyanın cazibəsini elmə yönəltmək gücündə olan nadir ziyalılardandır. O, əruz vəzninin qəliz labirintlərini sadəcə çözməklə ki-

fayətlənmədi, bu sahədə sistemli bir nəzəri bünövrə yaratdı və beləliklə, Azərbaycan əruzşünaslığını elmi məktəb səviyyəsinə yüksəltdi. "Dilşünaslıq elementləri", "Müasir Azərbaycan dili öçerkləri" kitablarının, bir çox elmi-tədqiqat əsərlərinin və məqalələrin müəllifi olmaqla yanaşı "Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti"nin çapa hazırlanmasında da böyük əməyi olub. Ə.Cəfər müasir dünya şərqşünaslığında qəbul olunmuş şəxsiyyət idi. Onun arxivində dünyanın bir çox görkəmli alimləri ilə yazışmaları var.

Təhsil aldığı illərdə onun ən çox dostluq etdiyi istedadlı cavan şair Mikayıl Müşfiq olub. İllər keçəcək, qocaman Əkrəm Cəfər cavan Müşfiqi belə yad edəcəkdi: "O zaman "Qubernator bağı"nda Be-

linski adına uşaq kitabxanası vardı. Burada cümə günləri "Cocuqlar sabahı" keçirilirdi. Məktəblilər hər cümə günü buraya yığılıb bədii çıxışlar edirdilər. Mən də "Cocuqlar sabahı"na gedirdim, çıxış edən uşaqlara tamaşa edirdim. Uşaqlar arasında bir əsmər oğlan da gözə dəyirdi. Onun şeir oxuması mənə çox xoş gəlirdi. Həmin oğlanın özünəməxsus pafosu, əl-qol, baş və mimika hərəkətləri mənə xüsusi təsir bağışlayırdı. Bir dəfə yığıncaqdan sonra bir-birimizə yaxınlaşdıq, tanış olduq. Mən də o zaman şeirə bərk aludə idim. Bizi bir-birimizə bağlayan, sevdiren də hər ikimizin şeirə məhəbbəti idi. 1922-1923-cü ildə dərs ili başlanmışdı. Bir gün birdən həmin əsmər oğlanı - Mikayıl Darülmüəllimin koridorunda gördüm. Gözəl bir sevinc ruhumuzu qapladı. Mikayıl da Darülmüəlliminə oxumağa girmişdi. O gündən biz artıq, sadəcə, tanış deyil, iki yaxın, səmimi dost idik".

Əkrəm Cəfər 5 sentyabr 1942-ci ildə repressiya dalğasının qurbanına çevrilərək Hüseyn Cavid, Əhməd Cavad və Mikayıl Müşfiq kimi klassiklərlə əlaqələrinə görə həbs olunur və Rusiyanın Kuybişev şəhərində yerləşən həbs düşərgəsinə göndərilir. Bu həbs bir ziyalının azadlığının məhdudlaşdırılması, eyni zamanda bir fikir adamının, ədəbiyyatşünasın susdurulması idi. Sonradan Kırma köçürülməsi və 1949-cu ilə qədər həbsdə saxlanılması, sovet totalitar rejiminin elm və düşüncə adamlarına qarşı sərt siyasətinin acı nəticəsidir.

Bu dövr ərzində Əkrəm Cəfərin yaşadığı fiziki təcrid onun elmi fəaliyyətini məhdudlaşdırsa da, mənəvi baxımdan daha da möhkəmləndirdi. Həbsdən azad olunduqdan sonra belə o, Türkmənistanın Mərv vilayətinə sürgün edilmişdir. Lakin sürgün illəri də Əkrəm Cəfərin mənənsındıra bilmədi. 1954-cü ildə bəraət alaraq Azərbaycana qayıtdıqdan sonra yenidən elmi-pedaqoji fəaliyyətə başlayır. İndiki Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti və Bakı Dövlət Universitetində "Qədim türk yazılı abidələri" fənnindən dərs deyir. Əkrəm Cəfər bu illərdə tələbələrə həmçinin milli kimliyi, tarixi yaddaşı və mənəvi dirənişi də aşılayırdı. Beləliklə, repressiyadan bəraətədək uzanan bu çətin, lakin qürurlu yol, Əkrəm Cəfərin bir alim, bir müəllim və bir vətəndaş kimi bütöv obrazını formalaşdıran əsas mərhələlərdən biri olmuşdur.

Əkrəm Cəfər 1991-ci il avqustun 18-də Bakıda vəfat edib.

O, İkinci Fəxri Xiyabanda dəfn olunub.

Röya RÜSTƏMLİ,
"Respublika".